

מורה נבוכים, חלק א', פרק ל"א:

דע כי יש מושאי-השגה אשר בכוחו וטבעו של השכל האנושי להשיגם. אך יש במציאות נמצאים ודברים אשר אין בשום פנים בטבעו להשיגם, ואף לא בעקיפין, אלא שערי השגתם סתומים בעדו. יש במציאות דברים שהשכל משיג מהם היבט אחד ואינו יודע היבטים אחרים. מהיותו משיג לא מתחייב שישגי כל דבר, כמו שיש השגות אשר החושים יכולים להשיגן, אך לא מכל מרחק שיהיה. וכן יתר הכוחות הגופניים. שכן יש אדם שבכוחו לשאת, למשל, שני קנטרים ואין בכוחו לשאת עשרה. ההבדל בין פרטי המין בהשגות אלה של החושים ושל שאר כוחות הגוף ברור וגלוי לכל האנשים. אבל יש לדבר גבול, ואין הוא נמשך לכל מרחק שיהיה ולכל מידה שתהיה.

ממש כך הוא דין ההשגות השכליות האנושיות. פרטי המין שונים לגביהן זה מזה שוני רב, ואף זה ברור וגלוי לבעלי החוכמה; עד כדי כך שאדם אחד יקיש עניין מסוים בעצמו מתוך עיונו, ואדם אחר לא יוכל להבין אותו עניין לעולם, אפילו מסבירים לו זאת בכל ביטוי ובכל משל. תארך התקופה כאשר תארך, דעתו לא תחדור לעניין בשום פנים. דעתו תירתע מלהבינו. אך גם אותו הבדל אינו ללא סוף. אלא בלי ספק יש לשכל האנושי גבול, אשר שם הוא נעצר. יש דברים שמתברר לאדם שאי-אפשר להשיגם, והוא לא ירגיש את נפשו משתוקקת לדעת אותם, מכיוון שהוא חש שזה נמנע ושאינן שער שבעדו יוכל להיכנס ולהגיע לכך, כגון שאין אנו יודעים את מספר כוכבי השמים, ואם מספרם זוג או פרט; וכגון שאין אנו יודעים את מספר מיני בעלי-החיים, המתכות והצמחים וכיוצא בזה.

אך יש דברים אשר האדם מרגיש שתשוקתו להשיגם (בדעתו) גדולה. השתלטות השכל לבקש את מהותם האמיתית ולחקור אותם מצויה בכל קבוצת אנשים בעלי עיון ובכל זמן. על אודות דברים אלה מרובות הדעות, מתגלעת מחלוקת בין המעיינים, וספקות מתעוררים בגלל דבקות השכל בהשגת הדברים האלה, כלומר, התשוקה אליהם, ומפני שכל אחד חושב שהוא מצא דרך לדעת בה את המהות האמיתית של הדבר. אך אין בכוחו של השכל האנושי להביא הוכחה מופתית לכך. כי כל דבר הידוע על סמך הוכחה מופתית - אין לגביו מחלוקת, התמודדות או סרבנות, אלא מצד בור אשר מגלה אותה עיקשות הקרויה "התעקשות לנוכח המוכח", כגון שאתה מוצא אנשים אשר סירבו בעקשנות לקבל שהארץ כדורית ושהגלגל סובב וכיוצא בזה. הללו אינם נוגעים לענייננו. דברים אלה, שהתעוררה לגביהם מבוכה, רבים מאוד בעניינים המטפיסיים, מעטים בעניינים הפיסיקליים, ונעדרים בעניינים המתמטיים.

אלכסנדר מאפרודיסיאס אמר שסיבות המחלוקת בדברים הן שלוש: האחת - אהבת השלטון וההשתלטות המונעות את האדם מן האמת כפי שהיא; השנייה - דקות הדבר המושג בעצמו, עומקו וקשי השגתו; והשלישית - בורותו של המשיג ואי-יכולתו להשיג מה שאפשר להשיג. כך ציין אלכסנדר. בזמננו יש סיבה רביעית שהוא לא ציין אותה, מכיוון שאצלם היא לא היתה, והיא: ההרגל והחינוך, כי לאדם יש בטבעו אהבה ונטייה אל מה שהוא מורגל אליו; עד שאתה רואה את בני המדבר כפי שהם פרועים, נעדרים תענוגות ולחמם צר, סולדים מן הערים ואינם נהנים מהנאותיהן, ומעדיפים את התנאים הרעים שאליהם הם רגילים על מצבים טובים שאין הם רגילים אליהם. נפשם לא תסכון לשכון בארמונות, ללבוש בגדי משי, להתענג במרחץ ולמשוח עצמם בשמן ובבשמים. כן קורה לאדם שיאהב את הדעות שהוא מורגל אצלן ונתחנך עליהן, ויגן עליהן, וירגיש זרות כלפי דעות אחרות ודחייה מפניהן.

גם בשל הסיבה הזאת עיוור האדם מלהשיג את האמיתות והוא נוטה אל מה שהוא מורגל אליו, כמו שקרה להמון לגבי ההגשמה ובעניינים מטפיסיים רבים, כפי שנסביר כל זאת, מכיוון שהורגלו וחונכו על-פי ספרים, אשר נקבעו בלבם הערצה כלפיהם ואמונה בהם, אשר פשטיהם מצביעים על הגשמה ועל דמיונות חסרי-שחר, אלא שנאמרו על דרך המשל והחידה. זה היה מסיבות שעוד אזכיר.

אל תחשוב, שמה שאמרנו על קוצר השגת השכל האנושי, ושיש לו גבול אשר בו הוא נעצר, הם דברים שנאמרו על-פי התורה. אלא זהו דבר אשר אמרו אותו הפילוסופים והשיגו אותו השגה נכונה מבלי להתחשב באסכולה או בדעה. וזהו דבר נכון אשר לא יטיל בו ספק אלא מי שאינו יודע את הדברים שהוכחו הוכחה מופתית. את הפרק הזה הקדמנו רק כהכנה למה שיבוא אחריו.

שם, פרק ל"ב:

דע, אתה, המעיין בספרי, שקורה להשגות השכליות, מבחינת הקשר שיש להן עם החומר, דבר-מה הדומה למה שקורה להשגות החושים. שהרי כאשר אתה מסתכל בעיניך אתה משיג מה שבכוח הראייה שלך להשיג. אך אם תאמץ את עיניך ותנעץ את מבטך ותטיל על עצמך להסתכל למרחק גדול, רב מן המרחק שבכוחך להסתכל אליו, או תתבונן בכתב דק מאוד או ציור דק שאין בכוחך להשיגו, ותאמץ את ראייתך לעמוד על אמיתת מהותו, לא רק שעניך תיחלש מראות את מה שאין ביכולתך לראות, אלא היא תיחלש מראות את מה שבכוחך להשיגו. ראייתך תקעה, ואתה לא תראה את מה שהיה בכוחך להשיגו לפני שנעצת מבטך והתאמצת. כך מוצא כל המעיין באיזו חוכמה את הקורה לו בשעת החשיבה. שכן אם יפליג בחשיבה ויאמץ את כל רעיוניו, ייטמטם ולא יבין אז אפילו את מה שהיה עשוי להבין, כי כל כוחות הגוף שווים לעניין זה. וכגון זה יקרה לך בהשגות השכליות. כי אם תעצור במקום הספק ולא תרמה את עצמך בכך שתחשוב שיש הוכחה מופתית למה שלא הוכח הוכחה מופתית, ולא תמהר לדחות את כל מה שלא הוכח הפכו, ותחליט להכחישו, ולא תשאף להשיג מה שאין ביכולתך להשיג, אזי השגת את השלמות האנושית ותהיה בדרגת ר' עקיבא, עליו השלום, אשר נכנס בשלום ויצא בשלום כאשר עיין בדברים המטפיסיים האלה.

אך אם תבקש השגה שהיא מעל להשגתך או תמהר להכחיש את הדברים אשר הפכם לא הוכח בהוכחה מופתית, או שהם אפשריים ולו באפשרות הרחוקה ביותר, תדבק באלישע אחר: לא רק שלא תהיה שלם, אלא תהפוך הפגום שבפגומים, ואז יארע לך

שיתגברו עליך דמיונות ונטייה לפגמים, תועבות ורעות, מכיוון שהשכל טרוד ואורו כבה, כמו מיני הדמיונות הכוזבים המזדמנים לעין, כאשר נחלשת הרוח הרואה אצל חולים, או אצל הנועצים עיניהם להסתכל בדברים מאירים או בדברים דקיקים. על עניין זה נאמר: דבש מצאת אכל דֶּבֶךְ פֶּן תִּשְׁבַּעְנֵנוּ וְהִקְאָתוּ (משלי כ"ה, 16) וכך הביאוהו החכמים ז"ל משל בגנות אלישע אחר. ומה נפלא המשל הזה! שהרי הוא מדמה את החוכמה לאכילה, כפי שאמרנו. והוא מזכיר את המהנה ביותר בין המאכלים והוא הדבש. אך טבעו של הדבש שאם מרבים בו, הוא טורף את הקיבה וגורם להקאה. הרי זה כאילו הוא אומר שטבעה של ההשגה הזאת - למרות רוממותה וגדולתה והשלמות שבה - הוא שאם אין נעצרים בה אצל גבולה ונוהגים בה בזהירות, היא נהפכת לחיסרון, כמו אכילת הדבש, שאם אוכלו במידה, הוא ניזון ונהנה, ואם מוסיף, הולך הכול. אין הוא אומר: פֶּן תִּשְׁבַּעְנֵנוּ וְקַצַּת בּוֹ אֵלָא וְהִקְאָתוּ. לעניין זה הוא רומז גם באומרו: אכל דבש הרבות לא טוב [וחקר כבדם כבוד] (משלי כ"ה, 27). ולכך הוא רומז באומרו: ואל תתחכם יותר למה תִּשְׁוֹמִים (קהלת ז', 16). לכך הוא רומז גם באומרו: שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים [וקרוב לשמע מתת הכסילים זבח, כי אינם יודעים לעשות רע] (שם, ד', 17). לזה גם רמז דוד באומרו: לא הִלַּכְתִּי בַגְדֹלוֹת וּבִנְפִלְאוֹת מִמֶּנִּי (תהלים קל"א, 1). לעניין זה התכוונו באומרו: במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית דרוש ואין לך עסק בנפלאות. כוונת הדברים שלא תפעיל את שכלך¹⁴ אלא במה שהאדם מסוגל להשיגו. ואילו מה שאין בטבע האדם להשיגו, העיסוק בו מזיק מאוד, כפי שהסברנו. לכך הם התכוונו באומרו: כל המסתכל בארבעה דברים [ראוי לו כאלו לא בא לעולם: מה למעלה, מה למטה, מה לפניו ומה לאחור]. והם השלימו אמרה זאת באומרו: כל שלא חס על כבוד קונו [ראוי לו שלא בא לעולם], בהצביע אל מה שהסברנו, שאל לו לאדם להתפרץ בדמיונות פסולים. וכאשר מתעוררים בו ספקות או אין לו הוכחה מופתית לדבר המבוקש, אל ידחה אותו וישליך אותו וימהר להכחישו, אלא ינהג בסבלנות ויחוס על כבוד קונו: יימנע וייעצר. זה עניין ברור.

אין הכוונה בדברים מפורשים אלה אשר אמרו הנביאים והחכמים ז"ל לסתום את שער העיון לגמרי ולהשבית את השכל מלהשיג את מה שהוא יכול להשיג כמו שחושבים הבורים והמתרפים, אשר קוסם להם לפרש את חסרונם וטיפשותם כשלמות וכחוכמה, ואת שלמות זולתם וחוכמתו כחיסרון וכחריגה מן התורה, שמים חשך לאור ואור לחשך (ישעיה ה', 20), אלא כל הכוונה היא להודיע כי לשכלים של בני-אדם יש גבול אשר בו הם נעצרים. אל תטיל דופי בביטויים שנאמרו על אודות השכל בפרק זה ובזולתו, כי הכוונה להדריך אל העניין המבוקש, לא לדייק את המהות האמיתית של השכל. לפירוט דבר זה מוקדשים פרקים אחרים.

שם, פרק ל"ג:

דע שמזיק מאוד להתחיל בחוכמה הזאת, דהיינו, המטפיסיקה, וכן להבהיר את משמעויות משלי הנביאים ולהצביע על ההשאלות המשמשות בנאומים שספרי הנבואה מלאים בהם, אלא צריך לחנך את הקטנים ולהניח לקצרי-הדעת להיות איתנים בדעה לפי רמת השגתם. אך מי שנראה שלם בדעתו ומוכן לדרגה הגבוהה הזאת, דרגת העיון על דרך ההוכחה המופתית, והראיות השכליות האמיתיות, מעלים אותו מעט מעט עד שיגיע לשלמותו, אם על-ידי מי שיעוררו לכך ואם מעצמו. ואילו כאשר אדם מתחיל במטפיסיקה הזאת, יארע לא רק בלבול באמונות אלא ביטול גמור. משל למה הדבר דומה? למי שמאכיל ילד יונק לחם-חיטה ובשר ומשקהו יין, כי זה יהרגנו בלי ספק, לא מפני שאלה מזונות גרועים ואינם טבעיים לאדם, אלא מכיוון שהניזון מהם חלש מלעכלם ולהפיק מהם תועלת. כן מוסתרות דעות נכונות אלה ונרמזות בחידות וכל חכם מחבל תחבולות ללמדן שלא במפורש, לא מפני שיש בהן תוך רע או מפני שהן הורסות את יסודות האמונה, כפי שחושבים הסכלים הטוענים שהם הגיעו למעלת העיון, אלא הן הוסתרו, כי השכלים קצרים בתחילה מלקבלן, ורומזים אליהן כדי שהשלם ידע אותן. לכן הן קרויות: סודות וסתרי תורה, כפי שנסביר. זאת הסיבה לכך שדברה תורה כלשון בני אדם כפי שהסברנו, וזאת מפני שהיא פתוחה שיתחילו וילמדוה ילדים, נשים וכל האנשים. הללו אין ביכולתם להבין את הדברים כהווייתם. לכן מגבילים אותם לקבל בקבלה - לא כפי מהותה האמיתית - כל דעה נכונה שעדיף לקבלה כאמיתית וכל תפישה שכלית אשר הדעת מורה שהיא קיימת במציאות, לא לפי מהותן האמיתית.

אך כאשר מגיע אדם לשלמות ונמסרו לו סתרי תורה על-ידי זולתו, או (הגיע אליהם) מעצמו כשחלקם מעירים אותו על חלקם, הוא מגיע לדרגה שבה הוא מקבל-כאמיתיות את הדעות הנכונות האלה בדרכי האימות האמיתיות, אם על-ידי הוכחה מופתית במה שניתן להוכחה מופתית, אם בראיות חזקות במה שלגביו דבר זה אפשרי. כך הוא יתפוש את הדברים האלה, אשר היו לו (קודם לכן) דמיונות ומשלים, במהויותיהם האמיתיות ויבין את מהותם.

בדברינו נשנו לך פעמים מספר דבריהם: [אין דורשין בעריות בשלושה...] ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו, ואז מוסרין לו ראשי פרקים. לכן לא מן הראוי לפתוח לאיש בנושא זה אלא במידת יכולתו לשאת ובשני תנאים אלה: אחד, שיהיה חכם, כוונתי, שלמד את החוכמות אשר מהן נלקחות הנחות-היסוד של העיון; והשני, שיהיה נבון, פיקח וחרף מטבעו, המבחין בעניין על סמך הרמז הקל ביותר. זאת היא משמעות דבריהם מבין מדעתו.

בפרק הבא אסביר לך את הסיבה לאיסור ללמד את ההמון בדרכי העיון האמיתיות ולהטיל עליהם לתפוש את הדברים כפי שהם, ושחובה והכרח הוא שלא יהיה אלא כך.

שם, פרק ל"ד:

הסיבות האוסרות לפתוח את ההוראה במטפיסיקה, להצביע על מה שראוי להצביע עליו ולהציג זאת בפני ההמון, הן חמש. הסיבה הראשונה היא הקושי של העניין בעצמו, דקותו ועמקותו. הוא אמר: רחוק מה שהיה ועמק עמק מי ימצאנו (קהלת ז',

24), ונאמר: והחכמה מאין תמצא (איוב כ"ח, 12). ואין ראוי להתחיל בהוראה בקשה ביותר ובעמוק ביותר להבנה. מהמשלים המפורסמים ביותר בעדתנו לדמות את החוכמה למים. הם, עליהם השלום, הבהירו במשל זה עניינים שונים. מכללם שמי שיודע לשחות מוציא פנינים מקרקע הים, ומי שאינו יודע לשחות טובע. לכן יעסוק בשחייה רק מי שהתאמן ללמוד אותה.

הסיבה השנייה היא קוצר-היכולת של דעת בני-האדם כולם בראשיתם. כי לאדם לא ניתנה שלמותו האחרונה מתחילה. אלא השלמות היא בו בכוח, ובתחילתו הוא חסר את הפעל הזה: ועיר פרא אדם יולד (איוב י"א, 12). ולא אצל כל אדם שיש לו דבר בכוח, חייב דבר זה בהכרח לצאת לפעל. אלא יש שהוא נשאר בחסרונו אם בשל מניעות ואם בשל מיעוט תרגול במה שיוציא זאת מן הכוח אל הפעל. להבהרת הדבר נאמר: לא רבים יחכמו (איוב ל"ב, 9), ואמרו ז"ל: ראיתי בני עליה והם מועטים. כי המניעות מן השלמות רבות מאוד ומה שמסיח ממנה נמצא בשפע. ומתי משיג אדם מוכנות שלמה והיפנות להתאמן, כך שיצא מה שיש בו באותו אדם מן הכוח אל הפעל?

הסיבה השלישית היא אורך ההכנות. כי יש לאדם בטבעו תשוקה לבקש מטרות, ולעתים קרובות הוא מואס בהכנות או דוחה אותן. ודע שאילו הושגה מטרות בלי ההכנות הקודמות לה, לא היו אלה הכנות, אלא הן היו הסחות-דעת ודברים מיותרים לגמרי. כל אדם, ויהיה זה הטיפש שבאנשים, כאשר תעורר אותו כמו שמעירים את הישן, ותאמר לו: "האין אתה משתוקק עכשיו לדעת מה מספר הרקיעים האלה, ומה צורתם, ומה יש בהם, ומה הם המלאכים, וכיצד נברא העולם כולו ומה מטרתו על-פי סידור חלקיו אלה עם אלה, ומה הנפש וכיצד היא נוצרת בגוף, והאם נפש האדם עוזבת (את הגוף), ואם היא עוזבת, כיצד ובמה ואל מה", וכיוצא באלה מושאי חקירה, הוא בלי ספק יאמר לך "כן" וישתוקק לדעת את הדברים כפי מהותיותיהם האמיתיות תשוקה טבעית. אלא שהוא יבקש להרגיע תשוקה זו ולהשיג את ידיעת כל זאת במלה אחת או שתי מלים שתאמר לו. אולם כאשר תטיל עליו שישבית את מלאכתו למשך שבוע ימים עד שידע כל זאת, הוא לא יעשה זאת, אלא יסתפק בדמיונות כוזבים אשר נפשו תסכון אליהם. והוא ימאס שייאמר לו שיש משהו הדורש הכנות רבות ותקופה ממושכת של חקירה. אך אתה יודע שדברים אלה קשורים אלה באלה, שהרי אין במציאות אלא האל יתעלה ומעשיו כולם, והם כל מה שהמציאות כוללת זולתו. אין דרך להשיגו אלא על-ידי מעשיו, כי הם מורים על מציאותו ועל מה שראוי להאמין על אודותיו, כלומר, מה שיש לחייב ומה שיש לשלול לגביו. מכאן נובעת בהכרח החובה ללמוד לקח מן הנמצאים כולם כפי שהם כדי שניקח מכל תחום ותחום הנחות-יסוד אמיתיות וודאיות אשר תועלנה לנו בחקירותינו המטפיסיות. מה רבות הנחות-היסוד שניתן להסיקן מטבע המספרים ומסגולות התבניות ההנדסיות, אשר מהן נוכל להקיש על דברים שאנו שוללים אותם ממנו יתעלה! ושיליתם מורה לנו על מכלול של עניינים. אשר לענייני האסטרונומיה של הגלגלים והפיסיקה - איני סבור שיקשה עליך (להבין) שאלה הם דברים הכרחיים כדי להשיג מה הוא יחס העולם אל הנהגת האל כפי שהיא באמת, ולא על-פי הדמיונות. כמו כן יש דברים עיוניים רבים, שאף-על-פי שאין לוקחים מתוכם הנחות-יסוד לחוכמה זו - הם בכל זאת מאמנים את הדעת ומקנים לה את הסגולה ללמוד דבר מתוך דבר ולדעת את האל באמצעות הדברים העצמיים לו. הם גם מסירים את הבלבול הנמצא בדעתם של רוב בעלי-העיון עקב התערבות דברים מקריים בעצמיים, ואת קלקול הדעות הנובע מכך. בנוסף לכך מושגת תפישת דברים אלה כמות שהם, אף שאין הם יסוד למטפיסיקה. כמו כן אין הם חסרים מיני תועלת אחרים לגבי דברים המובילים אל החוכמה הזאת. מכאן שבהכרח אין מנוס למבקש את השלמות האנושית מלהתאמן תחילה במקצוע ההיגיון, אחר-כך במתמטיקה - לפי הסדר - אחרי-כן במדעי הטבע, ולאחר זאת במטפיסיקה. אנו מוצאים רבים אשר דעתם נעצרת באחת החוכמות האלה. גם אם אין דעתם נרתעת, יש שהמוות קוטע את חייהם כשהם באחת החוכמות-המכניות. אילו לא ניתנה לנו שום דעה בדרך המסורת, ולא היינו מודרכים אל שום דבר באמצעות משל, אלא היינו מחויבים לתפוש תפישה שלמה באמצעות הגדרות עצמיות ולאמת באמצעות הוכחה מופתית את מה שמבקשים לאמת - דבר שאינו אפשרי אלא לאחר ההכנות הממושכות האלה - היה זה גורם שפל בני-האדם ימותו מבלי לדעת אם יש אלוה לעולם או אין אלוה לעולם, לא כל שכן אם יש לקבוע לגביו קביעה או לשלול ממנו חיסרון. לעולם רק אחד מעיר ושנים ממשפחה (ירמיה ג', 14) היו נחלצים מכליון זה. הבודדים, והם השרידיים אשר ה' קורא (יואל ג', 5), אין השלמות - אשר היא התכלית - אפשרית להם אלא לאחר ההכנות, שהרי שלמה הסביר שהצורך בהכנות הוא הכרחי ושאין להגיע אל החוכמה האמיתית אלא לאחר התאמנות. הוא אמר: אם קהה הברזל, והוא לא פנים קלקל, ונקללים גגפר, ויתרון הכשיר חכמה (קהלת י', 10), ואמר: שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי י"ט, 20). יש גם צורך אחר להשיג את לימודי ההכנה; כי כאשר אדם מבקש לדעת במהירות - מתעוררים בו ספקות רבים והוא מבין במהירות גם את טענות-הנגד, כלומר, סתירת היגד כלשהו, כי זה דומה להריסה לגבי בניין; ואילו אישור ההיגדים ופתרון הספקות אינם אפשריים אלא על סמך הנחות רבות הלקוחות מתוך אותם לימודי-הכנה. מעיין שאין בידו לימודי הכנה משול למי שרץ ברגליו כדי להגיע למקום כלשהו ובדרכו הוא נופל לתוך בור עמוק ואין לו תחבולה לצאת ממנו עד שהוא מת. אילו לא היה רץ והיה נשאר במקומו היה מוטב לו. שלמה הפליג במשלי בתיאור מצביהם של העצלנים ואי-יכולתם. כל זאת משל לאי-היכולת ללמוד את החוכמות. הוא אמר לגבי תשוקתו של המשתוקק להשיג מטרות ואינו משתדל להשיג את ההכנות המובילות אל המטרות האלה, אלא הוא משתוקק בלבד, לאמור: תאנות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות. כל היום התאנה תאנה וצדיק יתן ולא יחשוד (משלי כ"א, 25-26). הוא אומר שהסיבה שתשוקתו הורגת אותו היא שאינו משתדל ועמל להשיג מה שירגיע תשוקה זו, אלא ירבה ליחל ולא יותר, ויתלה תקוותיו במה שאין לו הכלי להשיגו. לו פסק מלהשתוקק היה מוטב לו. והתבונן בסופו של המשל כיצד הוא מסביר את ראשיתו באומר: וצדיק יתן ולא יחשך, שהרי אין צדיק ניגוד של עצל אלא לפי מה שהסברנו. כי הצדיק באנשים הוא הנותן לכל דבר את המגיע לו, כלומר, את זמנו כולו ללימוד, ולא ימנע מזמנו כלום כדי לתת למשהו אחר. הוא אומר, כביכול: וצדיק יתן ימיו לחכמה ולא יחשך מהם בדומה לדבר: אל תתן לנשים חילך (משלי ל"א, 3). רוב החכמים, וכוונתי למפורסמים בחוכמה, סובלים מן המחלה הזאת, כלומר, בקשת מטרות, ודיבור על אודותן, מבלי לעיין בלימודי-ההכנה שלהם. ביניהם יש כאלה שהבורות או בקשת השלטון הביאה אותם לגנות את

לימודי-ההכנה האלה אשר אין ביכולתם להשיגם או שהם נרפים מלבקשם, והם מבקשים להציג הכנות אלה כמזיקות או בלתי-מועילות. אך כאשר מתבוננים, האמת גלויה וברורה.

הסיבה הרביעית היא ההכנות הטבעיות, שכן כבר התברר ואף הוכח בהוכחה מופתית שמעלות האופי הן הכנה למעלות השכליות. ולא ייתכן שישגי דברים שכליים אמיתיים, כלומר, מושכלות מושלמים, אלא איש שמידותיו מאומנות מאוד, שקט ושליו. יש אנשים רבים שמטבע לידתם יש להם נטייה מזגית אשר אין עמה שום אפשרות לשלמות, כמי שהוא מטבעו חס לבב מאוד וחזק, כי הוא לא יהיה לבלי רוגז, אף אם יאמן את עצמו אימון רב ביותר. וכן מי שמזג אשכיו חס ורטוב והם בעלי מבנה חזק, וכלי הזרע מרבים לייצר זרע - איש כזה ירחק מלהיות צנוע אף אם יאמן את עצמו תכלית האימון. כן גם תמצא בין האנשים בני-אדם קלי-דעת ופוחזים, אשר תנועותיהם הבהולות מאוד, הבלתי-מסודרות, מצביעות על הרכב פגום ומזג רע לאין שיעור. באלה לא תראה שלמות לעולם; להשתדל למענם בעניין זה הוא סכלות גמורה מצד המשתדל, כי חוכמה זו, כפי שידעת, אינה חוכמת רפואה ולא חוכמת הנדסה, ולא כל אחד מוכן לה מן הבחינות אשר אמרנו. אין מנוס, אפוא, מלהקדים את ההכנות בתחום תיקון המידות, כדי שיהיה אדם בתכלית היושר והשלמות, כי תועבת ה' נלוו ואת ישרים סודו (משלי ג', 32). לכן מגונה ללמד חוכמה זו לצעירים. יתר על כן, הללו אינם מסוגלים לקבלה בגלל רתחת טבעיהם והתעסקות דעתם בלהט הנעורים. והיה כאשר יכבה אותו להט מביך, והם ישיגו שקט ורוגע, ולבותיהם יישפלו וייכנעו מצד המזג, אז הם יעוררו את נפשותיהם לעלות לדרגה זו שהיא השגתו יתעלה, כלומר, למטפיסיקה המכונה על דרך המליצה מעשה מרכבה. הוא אמר: קרוב ה' לנשברי לב (תהלים ל"ד, 19). וכן אמר: מרום וקדוש אשכך ואת דכא ושפל רוח (להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים) (ישעיה נ"ז, 15). לכן אמרו בתלמוד על דבריהם מוסרים לו ראשי הפרקים לאמור: אין מוסרים ראשי הפרקים אלא לאב בית דין והוא שלבו דואג בקרבו והכוונה בכך לשפלות-ברך, כניעה ויראת-שמים יתרה, בנוסף לחוכמה, ושם נאמר: אין מוסרין סתרי תורה אלא ליועץ וחכם חרשים ונבון לחש. אלה הם דברים שהכרחית בהם הכנה טבעית. האין אתה יודע שיש בין האנשים מי שהוא חלש מאוד בדעתו, אף שהוא המיטיב להבין מכל האנשים, ויש מהם מי שהוא בעל דעה נכונה ומיטיב להנהיג את ענייני המדינה, הוא הנקרא יועץ; אך הוא לא יבין מושכל, אפילו אם זה קרוב למושכלות הראשונים אלא יהיה טיפש מאוד ללא תקנה. למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי י"ז, 16). יש בין האנשים מבין-דבר, פיקח מטבעו, המסוגל [להביע] את העניינים הנסתרים ביותר בביטוי קצר ומושלם והוא הנקרא נבון לחש, אלא שהוא לא עסק [בפילוסופיה], ולא השיג חוכמות. ואילו זה אשר החוכמות מצויות לו בפעל הוא הנקרא חכם חרשים. הם אמרו: כיון שמדבר נעשו הכל כחרשים. התבונן אפוא כיצד התנו בלשון המקרא את שלמות האדם בענייני מדינה ובחוכמות העיוניות עם פיקחות טבעית, הבנה והבעה יפה במסירת העניינים ברמז ואז מוסרין לו סתרי תורה ושם נאמר: אמר ליה ר' יוחנן לר' אלעזר תא לגמך מעשה מרכבה אמר ליה אכתי לא קשאי, כלומר: "לא זקנתי, ועדיין מרגיש אני את רתחת הטבע ופחזות הנעורים". ראה אפוא כיצד התנו גם את הגיל נוסף למעלות האלה. כיצד אפוא ייתכן, עם כל אלה, לצלול לתוך זה עם המון האנשים כולם, טף ונשים (אסתר ג', 13)?

הסיבה החמישית היא העיסוק בצרכים ההכרחיים של הגוף שהם השלמות הראשונה, ובמיוחד אם נוסף לכך העיסוק באשה ובילדים, מה גם אם נוספה לכך בקשת מותרות החיים, שהפכה תכונה מושרשת היטב בתוקף דרכי החיים והמנהגים הרעים; כי כפי שהזכרנו - אפילו אדם שלם, כאשר ירבה לעסוק בעניינים אלה ההכרחיים, לא כל שכן הלא-הכרחיים, ותשוקתו אליהם תגבר, תחלשנה בו התשוקות העיוניות ותוצפנה, ובקשתו אותן תהיה ברפיון, ברישול ובתשומת-לב מועטת. אזי הוא לא ישיג את אשר בכוחו להשיג, או ישיג השגה משובשת, שהשגה ואי-יכולת משמשים בה בערבוביה.

בתוקף הסיבות האלה כולן, הדברים האלה ראויים ליחידי סגולה מאוד ולא להמון. לכן יש להסתירם מן המתחיל ולמנוע אותן מלפנות אליהם, כשם שמונעים ילד קטן מלאכול מאכלים גסים ומלהרים משאות.

שם, ל"ה:

אל תחשוב שפל מה שהקדמנו בפרקים הקודמים בדבר חשיבות העניין, היותו נסתר, הקושי להבינו ומניעתו מן ההמון - כולל את שלילת ההגשמה ואת שלילת ההיפעלויות. אין הדבר כן. אלא כשם שראוי לחנך את הילדים ולפרסם להמון שהאל - יתרום ויתעלה - אחד, ושאינו ראוי לעבוד את זולתו, כן ראוי שיקבלו שהאל אינו גוף ואין דמיון בינו ובין בראויו כלל בשום דבר מן הדברים, ואין מציאותו דומה למציאותם, ואין חייו דומים לחיי החי שבהם, ואין ידיעתו דומה לידיעת מי שיש לו ידיעה מהם, ושאינו השוני בינו לבינם ביותר ובפחות בלבד, אלא במין המציאות. כוונתי לומר, שיש לבסס בדעת הכול, שאין ידיעתו וידיעתו או יכולתו ויכולתו שונים בכך שזו יתרה וזו פחותה, זו חזקה יותר וזו חלשה יותר, וכיוצא בזה. שכן החזק והחלש דומים במין בהכרח, והגדרה אחת כלשהי משותפת להם. כך כל יחס הוא אך ורק בין שני דברים הכלולים במין אחד. דבר זה אף הוא התברר במדעי הטבע.

יתר על כן, כל מה שמיוחס אליו יתעלה שונה מתאריו מכל הבחינות, כך ששום הגדרה אינה משותפת להם. כך מציאותו ומציאות זולתו נקראים "מציאות" בשיתוף השם, כפי שאבהיר. כשיעור זה יספיק לילדים ולהמון לקבוע בדעתם שיש מצוי שלם שאינו גוף ולא כוח בגוף, הוא האלוה. ולא ידבק בו שום אופן מאופני החיסרון ולכן לא תדבק בו היפעלות כלל. אולם הדיון בתארים, וכיצד יש לשלול אותם ממנו, ומה משמעות התארים המיוחסים לו, וכן הדיון בבריאתו מה שברא, ובתיאור הנהגתו את העולם וכיצד השגחתו על מה שזולתו, ומשמעות חפצו, השגתו וידיעתו את כל מה שהוא יודע, וכן משמעות הנבואה וכיצד דרגותיה, ומה משמעות שמותיו, המורים על אחד אף שהם שמות רבים - כל אלה עניינים עמוקים, שהם סתרי תורה באמת והם הסודות

הנזכרים תמיד בספרי הנביאים ובדברי החכמים ז"ל. אלה הם הדברים אשר לא ראוי לדבר עליהם אלא בראשי הפרקים כפי שהזכרנו ורק לאדם כזה שתיארנו.

ואילו שלילת ההגשמה והעֶדֶר הַדְּמִיּוֹת וההיפעלויות הם דבר שמן הראוי לדבר עליו במפורש ולהבהירו לכל אחד לפי תפישתו, ולמסרו בקבלה לילדים, נשים, כסילים ולפגומים מלידה, כמו שמוסרים להם בקבלה שהוא אחד ושהוא קדום ושאין לעבוד את זולתו, מכיוון שאין ייחוד אלא בהעֶדֶר הגשמות. שהרי גוף אינו אחד אלא מורכב מחומר וצורה, שניים בהגדרה. גוף גם מתחלק או ניתן לחלוקה.

כאשר יקבלו זאת, יתרגלו אליו ויתחנכו עליו, ויגדלו ויהיו נבוכים ביחס לפסוקים בספרי הנבואה, תוסבר להם משמעותם, יעלו אותם אל פירושם, ותוסב תשומת-לבם אל שיתוף השמות והשאלותיהם אשר ספרנו זה כולל אותם, כדי שתשלם נכונות אמונתם בייחוד האל ובאמיתותם של ספרי הנבואה. מי שדעתו נרתעת מלהבין את פירוש הכתובים ומלהבין את ההסכמה בשם עם השוני במשמעות, אומרים לו "את פירושו של כתוב זה יודעים אנשי חוכמה, אך אתה יודע שהאל יתגדל ויתרומם אינו גוף ואינו נפעל, כי ההיפעלות היא השתנות, ובו יתעלה אין ההשתנות תופשת. הוא אינו דומה לדבר זולתו. אין שום הגדרה בכלל משותפת לו ולזולתו. דברי נבואה אלה הם אמת ויש להם פירוש". ויש להיעצר לגביו אצל השיעור הזה. לא ראוי להניח אף אחד להאמין בהגשמה או להאמין בלוואי מלוואי הגופים, שאין זה אלא כמניחו להאמין בהעֶדֶר האלוה או השיתוף עמו או עבודת זולתו.